

PETŐFI IRODALMI MÚZEUM

„Egyszóval... a költészet”

Arany-verselemzések

„Egyszóval... a költészet”

Arany-verselemzések

„Egyszóval... a költészet” – Arany-verselemzések

Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2018

A kötetet szerkesztette: Vaderna Gábor

Közreműködők: Czifra Mariann, Kalla Zsuzsa,

Kaszap-Asztalos Emese, Sidó Anna

ISBN 978-615-5517-24-2

© Petőfi Irodalmi Múzeum, a szerkesztő és a szerzők.

A katalógust tervezte: Graphasel Design Studio

Betűtípus: Basis Grotesque Pro

Nyomdai munkák: Keskeny és Társai Nyomdaipari 2001 Kft.

Arany János műveinek illusztrátora

és a borító grafikáinak készítője: Németh Zoltán

Tartalom

Előszó

7 Vaderna Gábor: Arany bűvész

Életrajz

11 Szilágyi Márton: Arany János (1817–1882)

Szövegelemzések

25 Arató László: Toldi

33 Z. Kovács Zoltán: Bolond Istók

41 Szilágyi Márton: Buda halála

49 Milbacher Róbert: Ágnes asszony

57 Z. Kovács Zoltán: Akadémiai papírszeletek

65 Pethőné Nagy Csilla: Ősszel

73 Vaderna Gábor: Vojtina Ars poeticája

81 Kucserka Zsófia: Tamburás öreg úr

Zárszó

89 Szabó T. Anna: Arany János utóélete

Arany János

Aranyom vonását és ábrázolását
Nemed, hiszem, hogy, híven, fölleli:
De úgy ha, a mit a festő hibázott,
A kéző árt utána képreli.

Arany János

Arany bűvész

A rendkívül bőbeszédű Vojtina Mátyás arra a kérdésre keresi a választ Arany János versében, hogy mi fán terem vajon a költészet. Miután hosszasan elmélkedett valóság és ideálok viszonyáról, a „hűtlen hívség” gondolatához jut: sem a valóságot nem kell híven lefesteni, ám az eszmék sem szakadhatnak el földi másuktól. E mérték megtartásának eredménye: **„Egyszóval... a költészet.”** A sztoikus bölcs arany középszere egy csacsogó fűzfapoéta szavaival. Csendes ironia és mély komolyság sűrűsödik e sorba. Vojtinának itt elakad a szava, dadogni kezd. A költészet olyan varázslat, amelyről nehéz egzakt meghatározást adni.

A szerep mögé rejtett személyesség és a személyesség hangján formálódó szerep e kettőségének Aranynál oly jellemző bűvészműtatványa mindmáig csodálattal tölti el és zavarba hozza az utódokat – Arany verseinek elemzőit, költészetének követőit, s mindazokat, akik átadni, tanítani, közvetíteni szeretnék nagyságát. Merthogy nincs még egy olyan költője a magyar irodalomnak, akihez oly sokféleképpen viszonyult volna az utókor, mint őhozzá. Olyan különböző alkotók tekintették őt szellemi elődjüknek, mint Babits Mihály vagy Weöres Sándor, Jékely Zoltán vagy Nemes Nagy Ágnes, Tandori Dezső vagy Csoóri Sándor, Petri György vagy Kányádi Sándor, Géher István vagy Orbán Ottó, Kukorelly Endre vagy Kovács András Ferenc. Tulajdonképpen nem is lehet olyan modern költőt mondani, akire közvetett vagy közvetlen formában ne hatott volna Arany, s olyat is alig találunk, aki ilyen vagy olyan formában ne viszonyult volna a költőelődhöz.

Mi lehet ennek az oka?

Természetesen adódik válaszként Arany költői nagysága. Képes volt arra a bravúrra, hogy mindenki által ismerősnek, otthonosnak mutatkozó költői nyelven szólalt meg, s egyúttal úgy, ahogyan senki más. Nem lehet véletlen, hogy a Petőfi-epigonok mellett nem sorakoztak az Arany-epigonok: úgy, ahogyan ő tudott alkotni, azzal a természetességgel

vegyített precizitással, ahogyan költeményei felépültek, oly szigorú formakövetéssel és a formai szabályok váratlan figyelmen kívül hagyásával senki sem volt képes verset írni.

Ehhez járult, hogy Arany egy olyan korban élt, mely egyre inkább meg- és átértékelte a modernitás ambivalens hatásait. Az idő felgyorsulása és az értékörzés fontosságába vetett hit, a költői tevékenység és a hivatalnoki munka együttese, a nagyvárosi életforma, a siker, a karrier vonzása és a vidék iránti nosztalgia, tehetségének folyamatos elismerése és a démonaival vívódó modern ember. Arany mélyen átélte e dilemmákat, s képes volt költeményei révén beszélni e problémákról. Toldi Miklós népiesre stilizált hőst Bolond Istókkal ellenpontosítja, az eposzi hősök (Buda, Attila) nagyszabású bukása mellett a bűntudatában összeomló Ágnes asszony mossa foszladozó leplét, a régi és új értékszembesítésén vívódó költő az akadémiai ülések alatt szórakoztató rímjátékokat vet papírra, a Vojtina alakjában poétikai szabályokat megalkotó mester mellett a tamburás öreg úr „rozzant, kopogó” szerszámából próbál dallamot csiholni. Arany megannyi formáját próbálta ki és találta meg annak, hogy a körülötte lévő világgal kapcsolatos kételyeit szóvá tegye.

Arany olyan bűvész volt, aki minden egyes mutatóvívánál másik nyulat húzott ki a cilinderéből. Folyamatosan újraalkotta saját szerepét, korábbi alakításait újrafogalmazta, újabb és újabb lehetőségek után kutatott. A *Toldi*-trilógia három része úgy volt képes szerves egységként összekapcsolódni, hogy a három rész alapvetően különbözött, tudjuk, hogy a *Csaba-trilógia* darabjai is különböző poétikai variációi lettek volna egy krízis történetének (mely nyilván saját korának válságához is elvezetett volna), a *Bolond Istók* két elkészült része és a tervezett harmadik rész a verses regény három merőben különböző változatát valósította (volna) meg, miközben maga a verses regény mint műfaj csak évtizedek múltán honosodott meg a magyar irodalomban. Lírai darabjaiban sem ismétli magát, miközben jól felismerhető, karakteres hangon alkotja verseit, s mire balladáit klasszifikálódhatnak és követőkre lelnek, addigra Arany már a Kapcsos könyvbe jegyezgeti fel az őáltala fejlesztett forma meghaladásaként is érthető újabb darabjait (*Vörös Rébék*, *Tengeri-hántás*). Ha valaki, hát Arany valóban próteuszi alkat. Ez a harmadik és talán legfontosabb oka annak, hogy oly sokan oly különböző utakon érkezhettek el lírájához és indulhattak el tőle.

A Petőfi Irodalmi Múzeum 2017. május 15-én nyitotta meg Arany János 200. születésnapja alkalmából rendezett, *Önarckép álarckokban* című kiállítását. A kiállítás kettős szerkezetben vezet végig Arany János életművén: egyfelől egy rendhagyó, az emlékkiállítás hagyományával játszó sorozat mutatja be az Arany-életút fontosabb állomásait, életrajzi rendben haladva követi végig a költő pályáját, miközben az Arany életében már kialakuló kultusz létrejöttét is elemzi; másfelől, ezzel párhuzamosan, a kiállítás Arany költői szerepeinek sokszínűségét, alakjainak sokaságát mutatja meg. Kötetünk a kiállítás által

az életműből kiemelt Arany-verseket helyezi a fókuszba. Bevezetésképpen Arany életrajzát közöljük új megközelítésben. Szilágyi Márton eltekint attól a hagyománytól, amely a költői életmű fénytörésébe állította az életút adatait – ehelyett azon társadalomtörténeti dilemmák bemutatására és mérlegelésére vállalkozik, amelyek Arany pályáján kulminációs pontokként mutatkoznak meg. Ezt – a kiállítás menetét követve, annak értelmezéseit némiképp továbbgondolva – szövegelemzések sora követi, melyek agyonelemzett és kevésbé ismert Arany-művek új értelmezéseit kínálják. Szabó T. Anna esszéje pedig Arany felmérhetetlen hatásának helyzetrajzát adja. Valóságos florilegiumot kapunk a modern irodalom Arany-émlékezetéből, minek nyomán láthatóvá válik, hogy Aranyt nemcsak hogy sokan követték, hanem hatása rendkívül szerteágazó és sokirányú.

Arany János költő volt, a magyar irodalom fontos alakja. A Petőfi Irodalmi Múzeum kiállítása, s ennek folytatásaként ez a kiadvány is arra vállalkozott, hogy az Arany-irodalom legfrissebb eredményeinek figyelembe vételével egyszerre újítsa meg, frissítse fel a szövegek értelmezését, és kínáljon fel lehetőségeket az életmű egészének megértéséhez. Nem titkolt célunk volt az is, hogy közérthető formában értekezzünk egyik legnagyobb költőnkéről, s az Arany-értés új irányait jelöljük ki úgy a szélesebb nagyközönség, mint az iskolai oktatás számára. Így a szövegek válogatásakor és szerkesztésekor mindvégig szemünk előtt lebegett leendő kötetünk pedagógiai hasznosíthatósága. Ugyanakkor nem egyetlen Arany János-képet szerettünk volna megrajzolni. Arcok, alakok, szerepek tűnnek fel egymás mellett, s ez nem holmi csekélység. Hol magasság, hol mélység. A bűvész szavaival:

**A kalapom cylinder,
Nem holmi csekélység:
Ha fölteszem: magasság,
Ha leveszem: mélység.**

Vaderna Gábor